

Beskid Śląski

Piotr Nowicki, Jan Czerwiński

Literatura

1. Mapy:

- „Beskid Śląski” – skala 1:50 000 – wyd. COMPASS
- „Beskid Śląski, Beskid Żywiecki” – skala 1:50 000 – wyd. COMPASS
- „Beskid Śląski i Żywiecki”, skala 1:75 000 – wyd. PPWK
- „Beskid Śląski i grupa Wielkiej Raczy”, skala 1:50 tys.
- mapy gmin (np. Wisła, Brenna; skala 1:30 tys.) lub miast (Wisła, Ustroń, Szczyrk; skala 1:25 tys.) - niewiele lepsze od poprzedniej, a droższe

2. Przewodniki:

- M. Barański: „Pasma Stożka i Czantorii”, „Pasma Baraniej Góry”, „Pasma Klimczoka i Równicy” - doskonałe
- W. Sosna „Dookoła Beskidu Śląskiego” (trasy samochodowe), „Przez góry i przełęcz Beskidu Śląskiego” (trasy piesze) - bardzo dobre
- W. Krygowski „Beskidy” t.I - mało szczegółowy, nieaktualny

nie polecane:

- „Beskid Śląski latem i zimą” - kolorowa książeczka, format A5
- „Beskidy” wydawnictwa Pascal

Wiadomości ogólne

1. Granice turystyczne: (polskiej części Beskidu Śląskiego)

Od przeł. Zwardońskiej, w dół doliny Roztoki, następnie Czarnej Soły, a od miejscowości Sól Soły do jez. Żywieckiego, stąd w górę Żylicą i potokiem Wieśnik (patrz topografia p. 2a), przez Bramę Wilkowicką i w dół Wilkówką (patrz topografia p. 2a), a następnie Białą do Bielska-Białej, skąd szosą przez Wapieniec i Skoczów do Cieszyna.

2. Z czym graniczy:

Od pd. i pd. wsch. - z Beskidem Żywieckim
Od wschodu - z Beskidem Małym
Od północy - z Pogórzem Śląskim
Od zach. i pd. zach. - z czeską częścią Beskidu Śląskiego (za nią B. Morawsko-Śląski) i słowacką częścią B. Śląskiego

Topografia

1. Podział:

Pasma Czantorii i Stożka (najwyższy szczyt Wlk. Czantoria 995 m) oraz Pasma Baraniogórskie zwane też Wiślańskim (Skrzyczne 1257 m), które oddziela od siebie przeł. Kubalonka. Część geografów wyróżnia też grupę Mł. i Wlk. Zabawy (Wlk. Zabawa 824 m) i ze względu na budowę geologiczną (patrz Geologia p. 1) zalicza ją do Beskidu Żywieckiego.

2. Poprawki i uzupełnienia mapy: (tylko najważniejsze - odnoszą się do mapy „Beskid Śląski i Żywiecki” - symbole oznaczają jej sektory)

- a) potoki spływające z Bramy Wilkowickiej to Wieśnik (płynie przez Łodygowice Grn.) i Wilkówka (płynie przez Wilkowice), B2
- b) dopływy Wisły (częste pytanie na egzaminach)
 1. lewobrzeżny: Kopydło - wpada w Wiśle Dziechcince, powstaje z połączenia Łabajowa i Głębicza (D3)
 2. prawobrzeżne: Głębiczek - spływa z pd. zach. stoków Czupła (D4)
Pratecznik - wpływa w Wiśle Centrum (D3)
Bukowa - wpada w Wiśle Piła (C3)
Gościeradowiec - wpada w Ustroniu Centrum (B3)
- c) Kyrkawica (972) - szczyt pomiędzy Wlk. Stożkiem i Kiczorami - patrz Przyroda p. 3a
- d) Dragonowski Groń (659 m) - szczyt nad centrum Jaworzynki; Wały (606 m) - szczyt na pd. od Jaworzynki, zaraz za granicą po słowackiej stronie (patrz. Historia p. 2 - 1618 r.) (F3)
- e) Pydychów Groń (751 m) - graniczny szczyt pomiędzy Przeł. Zwardońską, a Przeł. Przysłop (F 4)
- f) Przeł. Szarcuła (760 m) - patrz Dodatek 2 (patrz Przyroda p. 3a)
- g) Trojaki (801 m) - patrz Dodatek 3 (patrz Historia p. 2 - 1457 r.)
- h) nie zaznaczone stacje kolejowe:
 1. Milówka Zabawa (między Milówką i Rajczą)
 2. Rajcza Centrum (między Rajczą i Rycerką)

3. Ważne, interesujące szczegóły topograficzne:

- na pd. - zach. stoku Małyjurkowskiego Gronia (nad Jaworzynką, F3) schodzą się granice Polski, Czech i Słowacji
- Brama Wilkowicka (ok. 415 m) to nie przełęcz, lecz szerokie obniżenie pomiędzy Beskidem Śląskim i Beskidem Małym, którym niegdyś płynęła Soła
- grzbiet pasma Równicy odchodzi bezpośrednio od Przeł. Salmopolskiej. Stanowi ona przykład tzw. potrójnej przełęczy (ale nie klasycznej, gdyż grzbiet pasma Równicy odchodzi w dół, nie w górę)
- Szyndzielnia to najdalej na północ wysunięty "tysięcznik" karpacki

Hydrografia

1. Wododziały, główne rzeki:

Obszar Beskidu Śląskiego należy do trzech dorzeczy (!!!): Wisły, Odry, Dunaju.

- wododział Odry i Wisły: rejon wsi Ogrodzona (AB2) - Chełm - Jasieniowa - Tuł - Mł. i Wlk. Czantoria - Wlk. Stożek - przeł. Kubalonka - Karolówka - Ochodzita
- wododział Odry i Dunaju: Wawrzaczów Groń (F3) - grzbiet wzdłuż szosy Jaworzynka - Koniaków - Ochodzita
- wododział Wisły i Dunaju: przeł. Zwardońska - Trojaki - Sołowy Wierch - Ochodzita

Dorzecze Wisły odwadniają Wisła z dużym dopływem Brennicą na zachodzie i Soła na wschodzie; dorzecze Odry - Olza; dorzecze Dunaju - Czadeczka z Krężelką.

2. Jeziora:

z naturalnych tylko okresowy stawek Baranie Oko na pn. - zach. stoku Baraniej Góry, sztuczne to:

- Jez. Czerniańskie (tzw. Wielka Zapora) - zbiornik wody pitnej dla Wisły i Ustronia
- tzw. Mała Zapora - brak na mapie, koło Domu Wycieczkowego PTTK w Wiśle Nowej Osadzie (D4)
- jez. Toń - w opuszczonym kamieniołomie w Golezowie, przy szlaku czarnym
- jez. Wielka Łąka - w dol. Wapienicy

ponadto leżące na granicy z B. Małym Jezioro Żywieckie oraz stawy rybne w Kotlinie Żywieckiej.

3. Ważne, interesujące szczegóły:

Nie ma czegoś takiego jak źródło Wisły. Można by za nie uznać źródła Czarnej Wiselki (na wys. ok. 1150 m), ale jak pisał A. Tomkiewicz (patrz Historia p. 5) Wisła nie tryska jako źródło, ale sączy się z leśnych młak. Biała Wiselka powstaje z połączenia potoku Wątrobnego (źródło na wys. ok. 1120 m) i Roztocznego. Po połączeniu się Czarnej i Białej Wiselki tworzy się Wiselka (!), a dopiero od ujścia Malinki używamy nazwy Wisła.

Geologia

1. Budowa geologiczna: (bardzo skomplikowana)

Zasadniczą część Beskidu Średniego budują utwory płaszczowiny śląskiej. Płaszczowina śląska na tym terenie dzieli się na dwie mniejsze jednostki – niższą: płaszczowinę cieszyńską, budującą pogranicze Beskidu Śląskiego i Pogórza Śląskiego (okolice Golezowa, Dzięgielowa, Lesznej Grn. i Cisownicy) i wychodzącą na powierzchnię w zachodniej części Kotliny Żywieckiej, oraz wyższą płaszczowinę godulską, budującą najwyższe szczyty Beskidu Śląskiego.

Płaszczowina cieszyńska posiada dużo bardziej skomplikowaną budowę tektoniczną, (jest dużo silniej pofałdowana), co związane jest z tym, że zbudowana jest w znacznej części z łupków oraz wapieni cieszyńskich (*UWAGA! Wapień cieszyński jest takim samym utworem fliszowym jak piaskowiec godulski, czy magurski, jest skałą okruchową, zawierająca więcej okruchów wapiennych – powstałych ze zerodowanych wapieni sztramberskich, które były typowymi wapieniami organogenicznymi, ich wychodnie znajdują się w okolicach Sztramberku w Czechach*). W obrębie płaszczowiny cieszyńskiej występują najstarsze utwory fliszowych Karpat Zachodnich – dolne łupki cieszyńskie datowane na górną jurę (ok. 100 mln lat). Ponadto pomiędzy utworami fliszowymi płaszczowiny cieszyńskiej występują skały magmowe – cieszyńity (*cieszyńity wychodzą na powierzchnię w okolicy Puńcowa*).

Płaszczowina godulska ma budowę dużo prostszą – jest tylko nieznacznie sfałdowana, warstwy zapadają generalnie pod nieznacznym kątem w kierunku południowym. Jest to potężny kompleks piaskowcowy, najważniejsze ogniwa to: starsze, piaskowce godulskie (*nazwa od szczytu Godula w niedalekim Beskidzie Śląsko – Morawskim*) występujące na północy oraz młodsze piaskowce istebniańskie. Południową granicę płaszczowiny śląskiej stanowi linia: dol. Olzy - przeł. Koniakowska - dol. Kamesznicy.

Grzbiet wododziałowy Odry i Dunaju wraz z Ochodzitą i grzbiet Szarego budują utwory płaszczowiny przedmagurskiej.

Grzbiet Marcinów Gronia i Siwoniowskiego Gronia (F4) oraz grupę Mł. i Wlk. Zabawy -budują utwory płaszczowiny magurskiej, stąd przez wielu geografów teren ten zaliczany jest już do Beskidu Żywieckiego.

Granice między Beskidem Śląskim, a Beskidem Małym stanowi potężny uskok tzw. „nożycowy”.

Kotlina Żywiecka, znajdująca się na wschód od Beskidu Śląskiego stanowi tzw. okno tektoniczne, to znaczy obszar, na którym spod zniszczonych utworów płaszczowiny śląskiej – godulskiej wychodzą na powierzchnię utwory płaszczowiny śląskiej – cieszyńskiej, (stąd w okolicach Radziechów, Lipowej np. wzgórze Sot, wapień cieszyński), a przede wszystkim płaszczowiny podśląskiej

2. Źródła mineralne:

a) szczawy żelaziste

- w Ustroniu: „źródło żelaziste” na Zawodziu oraz „Źródło Budziągłód” na stoku Jelenicy butelkowane jako woda „Czantoria”
- w Lesznej Grn.: butelkowane jako „Lesznianka”
- w Bystrej: butelkowane jako „Bystrzanka”

b) solanki jodo - bromowe - w Jaworzu

!!! Brak źródeł w Wiśle, mimo iż ma ona status uzdrowiska. Uzdrowisko wykorzystuje walory klimatyczne.

3. Surowce mineralne

a) rudy żelaza

- w okolicach Ustronia, Goleszowa i Trzyńca w drugiej połowie XVIII w. odkryto złoża rud żelaza. Były to tzw. sferosyderyty, niskoprocentowa ruda o zawartości żelaza ok. 10%. Wydobywano je do drugiej połowy XIX w, gdy rozwój kolei umożliwił sprowadzanie dużo lepszych rud z terenu Słowacji

b) wapienie

- wydobywano je w licznych kamieniołomach w okolicach Lesznej, Goleszowa, Jasieniowej. Stanowiły surowiec do cementowni w Goleszowie. (*Funkcjonowała kolejka linowa dowożąca surowiec z Lesznej*) Cementownie zlikwidowano kilkanaście lat temu. Obecnie kamieniołom w Lesznej Górnej wydobywa tylko surowiec na kruszywo

c) piaskowce

- w Wiśle Obłączu funkcjonuje kamieniołom piaskowców godulskich, przeznaczonych na kruszywo; w dolinie Brennicy wydobywano piaskowce o wybitnych właściwościach dekoracyjnych stosowany na okładziny

Przyroda

1. Parki Krajobrazowe

W 1998 roku został utworzony Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego

2. Rezerwaty:

- a) Lasek Miejski nad Olzą
- b) Lasek Miejski nad Puńcówką w Cieszynie - grąd wschodniopolski (lipa, grab, dąb), w runie cieszyńnianka (*Hacquetia epipactis*)
- c) Zadni Gaj - cisy
- d) Tuł - ciepłolubna roślinność łąkowa z licznymi gatunkami storczyków
- e) Stok Szyndzielni - buczyna karpacka z bardzo dużym udziałem buka
- f) Barania Góra (im. Karola Buzka - znanego geologa, działacza PTT Cieszyn) - górnoreglowy las świerkowy oraz dolnoreglowa buczyna karpacka
- g) Wisła - pstrąg potokowy (błędnie przy tym zaznaczony na mapie: nie obejmuje całej zlewni Cz. i B. Wiselki oraz Malinki [miałby obszar większy od Pienińskiego P.N.], a jedynie same cieki potoków).
- h) Czantoria – leśny, regiel dolny, jaworzyna
- i) Kuźnie – na stoku Muronki, leśny, regiel dolny, liczne skałki

3. Cenne przyrodniczo obszary nie podlegające ochronie rezerwatowej:

Tzw. (!!!) rez. Bystry - na zach. stokach góry Bukowiec (E3) - rosną w nim tzw. świerki istebniańskie - najwyższe w Europie poza Skandynawią, w tym Świerk Andersena (53 m wys. od nazwiska szwedzkiego badacza) będący jednym z najwyższych drzew w Polsce.

4. Atrakcje przyrody nieożywionej:

a) skałki (tylko najciekawsze):

- Krzakoska Skała pod Kobylą (D3) - kilkadziesiąt metrów dł. i 12 m wysokości, jedna z największych w polskich Beskidach
- Skalne Grzyby na Kyrkawicy
- Dorkowa Skała w pobliżu przeł. Szarcuła
- Skalny Stół w dol. Białej Wiselki - niezaznaczony na mapie (powinien być zazn. w miejscu napisu Równe D4)
- Malinowska Skała

Ponadto liczne skałki na Gańczorze, Magurce Wiślańskiej, Kościelcu, Muronce.

b) jaskinie:

- Klimczoka na pd. stokach Trzech Kopców - 844 m .dł. (!!! najdłuższa w polskich Beskidach)
- Ondraszka pod grzbietem Malinowa - 167m dł.
- Lodowa w Szczyrku na lewym brzegu Żylicy - 117m dł. (zniszczona = otwór uległ zawaleniu, przez lokalny kamieniołom)
- Salmopolska na zach. stoku poniżej przełęczy - 117 m dł.
- 6 jaskiń na zach. i wsch. stokach Skrzycznego - najdłuższa Pajęcza - 61 m dł.
- Jaskinia w Stołowie - na pn. -zach. stokach Stołowa - 21 m dł.

- 2 krótkie na zach. stokach Gańczorki

c) wodospady:

- Kaskady Rodła w dol. Białej Wiselki - 2 wodospady po ok. 4 m. wys., w pobliżu Skalna Brama im. Jerzego Kubisza (działacz oświatowy z II poł. XIX w. urodzonego w Trzyńcu - Końskiej, prezesa Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego)

Turystyka

1. Schroniska PTTK i ich historia:

- a) pod Tułem - działa od 1969 r., uruchomione w dawnej willi z lat międzywojennych
- b) na Stożku - zbud. w 1922 r. przez PTT Cieszyn,
- c) na Przysłopie pod Baranią Górą - zbud. w 1979 r., stare schronisko uruchomione w 1925 r. przez PTT Katowice w dawnym domku myśliwskim Habsburgów zostało w 1986 r. przeniesione do centrum Wisły
- d) na Równicy - zbud. w 1926 r. przez PTT Katowice, obecnie imienia Edmunda Kaźmierczaka - działacza i prezesa Oddziału PTT w Katowicach
- e) na Błatniej - zbud. w 1925 r. przez niemiecką organizację "Naturfreunde"
- f) na Skrzyczem - zbud. w 1933 r. jako prywatne niemieckie schr. Rudolfa Urbanke
- g) pod Dębowcem - ur. w 1922 r. przez BV w XIX-wiecznej gajówce
- Uwaga!** Na mapie zaznaczone jest schronisko na Dębowcu, którego nie ma i nigdy nie było.
- h) na Klimczoku (właściwie na stoku Magury) - ur. w 1922 r. przez BV w dawnym dworcu myśliwskim barona Klobusa z Łodygowic
- i) na Szyndzielni - zbud. w 1897 r. przez BV; najstarsze w polskich Beskidach (!); pożary w latach 1945 i 1985 oraz przebudowy spowodowały zatracenie pierwotnych cech architektonicznych

skrót: zbud. - zbudowane, ur. - uruchomione, PTT - Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, BV - Beskidenverein

2. Nieistniejące schroniska turystyczne, wszystkie niemieckie prywatne:

- na Trzech Kopcach (1936-45) Rudolfa Urbanke
- na przeł. Salmopolskiej (1932-45) Rudolfa Antoniego
- na Magurze (1943-45) z basenem, Hansa Girsinga

3. Inne obiekty noclegowe:

- a) domy wycieczkowe PTTK: Szczyrk, Wisła Nowa Osada
- b) schroniska prywatne:
 - na Wlk. Soszowie - Gajdziców
 - na Stecówce - Legierskich
 - na Koziej Górze, tzw. „Stefanka” - (w zasadzie dzierżawione, należy do bielskiej Chorągwi ZHP) - zbud. przez BV w 1909 r.
 - na przeł. Beskidek
- c) schroniska studenckie:
 - na Karkoszczonco
 - w osiedlu Pod Wyszni pod Cienkowem
 - na Pietraszonco (E4)
 - (X) na Wlk. Cisowym koło Błatniej - spłonęło XI 1994 (planuje się odbudowę)
- d) całoroczne PTSM: Bielsko, Cieszyn, Żywiec, Ustroń
oraz ciekawiej położone: Koniaków, Istebna Zaozbie, Wisła Kosińce, Wisła Równa, Ustroń Dobka

3. Ważniejsze szlaki:

- a) bardzo dużo, szczególnie w grupie Klimczoka - wynik umowy z 1929 pomiędzy PTT i BV, która pozostawiła BV prawo do znakowania tylko w tym regionie (oraz w grupie Magurki Wilkowskiej w B. Małym), a ambicją niemieckiej organizacji było wyznakowanie szlaków o jak największej długości.
- b) szlaki nazwane czyimś imieniem:
 - główny beskidzki (na odcinku Ustroń - Węgierska Górka) im. Kazimierza Sosnowskiego, wybitnego działacza PTT
 - niebieski Ustroń - Wlk. Czantoria im. prof. Jana Galicza, działacza PTT Cieszyn
 - żółty Wisła Dziehcinka - Stożek (odcinek szlaku Wisła Dziehcinka - Jaworzynka) im. Adama Sabeli, działacza PTT Cieszyn
 - niebieski Wisła Czarne - Barania Góra (odcinek szlaku Wisła Czarne - Rycerka Grn) im. Józefa Lipowczana, kierownika szkoły w Koniakowie, działacza PTT Katowice, organizatora turystyki narciarskiej

4. Inne zagospodarowanie turystyczne:

- wieża widokowa na Baraniej Górze zbud. w 1991 z inicjatywy SKPB Katowice
- kolejka gondolowa: Bielsko-Biała Olszówka - Hala Kamienicka pod Szyndzielną
- kolejki krzeselkowe: Ustroń Polana - polana Stokłosica pod Czantorią oraz Szczyrk - Hala Jaworzyna - Skrzyczne

5. Zagospodarowanie sportowe:

- na Skrzycznym trasa zjazdowa z atestem FIS (Międzynarodowej Federacji Narciarskiej)
- na Beskidku (C5) trasa slalomowa FIS
- skocznie narciarskie: 3 średnie - w Wiśle Malince (druga co do wielkości w Polsce), w Wiśle Centrum i w Szczyrku na Skalitem oraz 3 małe - w Wiśle Głębcie (w dol. Łabajowa), w Szczyrku Białej, pod przeł. Salmopolską
- tory saneczkowe: naturalny (śnieżny) w Szczyrku Białej i sztuczny (lodowy) w Bielsku - Białej pod Kozią Górą.
- Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Wiśle Centrum.

Komunikacja

1. Przejścia graniczne:

- a) kolejowe: Cieszyn, Zwardoń
- b) drogowe: Cieszyn Boguszowice, Cieszyn Centrum, Leszna Grn., Istebna Jasnowice, Zwardoń
- c) piesze i rowerowe: z Czechami - (od grudnia 1996): Wlk. Czantoria, Stożek, Jaworzynka ze Słowacją -

2. Kolej:

- a) Bielsko-Biała - Żywiec (1878) - Zwardoń (1884) - (Czadca)
- b) Bielsko-Biała - Skoczów - Golezów - Cieszyn (1888) - (Frydek)
- c) Golezów - Ustroń (1888) - Wisła (1929) - Wisła Głębcie (1932); nad dol. Łabajowa 26 m. wys. wiadukt (najwyższy używany w Polsce)
- d) Linia koszycko - bogumińska z 1869 roku - łączyła Koszyce (obecnie Słowacja) z Boguminem koło Ostrawy (Czechy) - nie przebiega przez teren Polski, ale miała zasadnicze znaczenie dla Beskidu Śląskiego do 1918 roku

3. Główne szosy:

- a) Bielsko - Biała - Skoczów - Cieszyn
 - b) Bielsko - Biała - Żywiec - Milówka - Rajcza - Zwardoń
 - c) Skoczów - Wisła - przeł. Kubalonka - Istebna (odgałęzienie do Jasnowic i Jaworzynki) - Koniaków - Laliki (odgałęzienie do Zwardonia) - Milówka
 - d) Wisła - przeł. Salmopolska (odcinek oddany 22 VII 1968) - Szczyrk - Bielsko - Biała
- Ważne są też drugorzędne szosy: Ustroń Polana - Równica i Kubalonka - Wisła Czarne

Zabytki

1. Cieszyn (patrz: Dodatek 1)
2. Puńców - kościół I poł. XVI w.; z gotyckim sklepieniem palmowym **
3. Leszna Górna - kościół I poł. XVIII w.
4. Dziegielów - zamek Goczałkowskich II poł. XVII; mocno zniszczony *
5. Golezów - kościół ewang. II poł. XVIII
6. Skoczów - ratusz II poł. XVIII w. *
 - kościół II poł. XVIII w. *,
 - kościół ewang. II poł. XIX w.
 - cmentarz żydowski XIX w.
7. Górki Wielkie - kościół II poł. XVII w. *
8. Grodziec Śląski - zamek Grodeckich II poł. XVI *
 - ruina kościoła z II poł. XVI
9. Jaworze - pałac hrabiów Saint Genois II poł. XVIII w.
 - klasycystyczny kościół *, plebania i szkoła ewangelicka II poł. XVIII w.
 - kościół I poł. XIX w.
10. Bielsko-Biała:
 - centrum Bielska - Zamek Sułkowskich, obecny wygląd z pierwszej poł. XVIII w *
 - kościół II poł. XIV w. (obecny wygląd z początków XX w. - neoromański)
 - kościół I poł. XVII w.
 - kościół ewang. II poł. XVIII, przed nim jedyny w Polsce pomnik Marcina Lutra *
 - cmentarz żydowski XVIII-XIX w.
 - centrum Białej: - kościół II poł. XVIII w.
 - kościół ewang. II poł. XVIII w.
 - ratusz II poł. XVIII w.
 - Stare Bielsko: - kościół II poł. XII w.; wczesnogotycki **
 - kościół ewang. I poł. XIX w.
 - Wapienica: - dawna szkoła II poł. XVIII w.

Mikuszowice Krakowskie: - kościół drewn. II poł. XVII w. **

Lipnik: - kościół II poł. XIX w.

Straconka: - kościół II poł. XIX w.

11. Łodygowice - kościół drewn. I poł. XVII w. **

- dwór obronny I poł. XVII w.; przebudowany w XIX w. *

12. Żywiec: - zespół zamkowy (stary zamek Komorowskich II poł. XVI w., nowy zamek Habsburgów II poł. XIX w., park w stylu angielskim z pagodą chińską z II poł. XIX w.) **

- kościół parafialny I poł. XVI w. **

- dzwonnica I poł. XVIII w. *

- kościół Św. Krzyża II poł. XIV w. **

- secesyjny dworzec kolejowy z 1878 r.

- budynki browaru z 1856 r.

- cmentarz żydowski XIX w.

13. Lipowa - kościół II poł. XIX w.

14. Radziechowy - kościół II poł. XIV w.; przebudowany *

15. Cięcina - kościół drewn. I poł. XVI w. *

16. Węgierska Górka - 4 bunkry z II wojny światowej (patrz. Historia p. 8 - 1.IX.1939) *

17. Milówka - kościół I poł. XIX w.

- drewniane domy II poł. XVIII w.

- cmentarz żydowski XIX w.

18. Kamesznica - dwór Potockich I poł. XIX w. *

19. Rajcza - kościół II poł. XIX w.

- pałac II poł. XIX w.

- kwatera z I wojny światowej na cmentarzu parafialnym

20. Nieledwia - pomnik z 1688 r. upamiętniający śmierć urzędnika Marcina Jaszki z rąk zbójnika Marcina Portasza *

21. Zwardoń - szereg małych bunkrów z II wojny św. na stokach Sołowego Wierchu

22. Laliki Pochodzita - kościół drewn. z 1972 r.; stylowy

23. Ustroń - kościół II poł. XVIII w.

- kościół i plebania ewang.

w Ustroniu Nierodzimiu - kościół drewn. II poł. XVIII w. *

24. Wisła - kościół, plebania i szkoła ewang. I poł. XIX w.

- dawna karczma II poł. XVIII w.; obecnie muzeum *

- Schronisko Baraniogórskie drewn. z końca XIX w. (patrz Turystyka p. 1c) *

w Wiśle Głębcze - kościół drewn. z 1987 r. stylowy *

w Wiśle Czarne - willa prezydenta Mościckiego z 1931 r.; tzw. Zameczek *

25. Istebna - kościół II poł. XVIII *

pod Kubalonką - kościół drewn. II poł. XVIII w.; przeniesiony z Przyszowic koło Rybnika *

na Stecówce - kościół drewn. lata 30 XX w.

26. Jaworzynka - kościół drewn. lata 50 XX w.

27. Szczyrk - kościół drewn. II poł. XVIII w. *

28. Brenna - kościół II poł. XVIII w.

skrót: drewn. - drewniany (jeśli brak oznaczenia, to jest to murowany), ewang. - ewangelicki (jeśli brak określenia to katolicki), *** - obiekt cenny w skali całej Polski, ** - obiekt cenny w skali polskich Beskidów, * - obiekt cenny w skali danej grupy górskiej

Muzea

1. Bielsko-Biała - okręgowe

- przyrodnicze,

- lalek teatralnych (Teatru Banialuka)

- tkactwa

- piwowarstwa

- Wł. Reymonta (prywatne)

2. Żywiec - regionalne

3. Cieszyn - miejskie

4. Wisła - beskidzkie (= etnograficzne)

5. Skoczów - biograficzne Gustaw Morcinka wraz z regionalnym

- biograficzne Jana Sarkandra

6. Górki Wielkie - biograficzne Zofii Kossak – Szczuckiej
7. Bystra - biograficzne Juliana Fałata
8. Ustroń - kuźnictwa i hutnictwa
- galeria twórców ludowych
9. Jaworze - skansen sprzętów gospodarstwa wiejskiego (prywatny)
10. Jaworzynka - regionalne (= etnograficzne)
11. Przysłop pod Baranią Górą - historii turystyki górskiej
12. Izby regionalne: Istebna, Koniaków, Milówka

Historia

1. Pradzieje:

Grodziska - Stare Bielsko, Międzywieć koło Skoczowa, Góra Zamkowa w Cieszynie, Grójec nad Żywcem, Palenica (A4).

2. Dzieje Śląska Cieszyńskiego:

1138 r. - początek rozbicia dzielnicowego

1290 r. - wyodrębnia się Księstwo Cieszyńskie od Ostrawicy (obecne Czechy) na zach.; po grzbiecie Pasma Jałowieckiego (Beskid Żywiecki), Skawę i Skawinkę na wsch.

1316 r. - podział dotychczasowego księstwa na właściwe Księstwo Cieszyńskie od Ostrawicy po Białą i grzbiecie Pasma Baraniogórskiego, Oświęcimsko - Zatorskie od Białej po Skawę

1327 r. - oba księstwa po hołdach w Opatowie i w Bytomiu stają się lennami Królestwa Czeskiego

1457 r. - Kazimierz Jagiellończyk wykupuje Księstwo Oświęcimsko-Zatorskie i granica na Białej staje się na długi okres (do 1920 r.) granicą Polski i Czech. Przebieg tej granicy był następujący: od Bielska rz. Białą do jej źródeł pod Klimczokiem, grzbiecie przez Trzy Kopce - przeł. Karkoszczonkę - przeł. Salmopolską - Malinowską Skalę - Baranią Górę - Ochodzitą na Trojaki (!!!), gdzie schodziły się granice Polski, Czech (ściślej Śląska Cieszyńskiego) i Węgier (ściślej tzw. Górnych Węgier czyli dzisiejszej Słowacji). W związku z istnieniem tej granicy mamy dziś nazwy Bielsko i Biała, Mikuszowice Śląskie i Krakowskie, Bystrą Śląską i Krakowską.

1526 r. - zagrożenie najazdem tureckim, następuje rozbudowa umocnień granicy południowej zwłaszcza w rejonie Przeł. Jabłonkowskiej (obecnie Czechy; F2), stąd dziś takie nazwy jak: Na Szańcach (E4), Wały (F3), Walaszny (E4,5), Trzecia Zapowiedź (F4)

1618-48 r. - wojna trzydziestoletnia, przemarsze różnych wojsk, ogromne zniszczenia. Walki o strategiczną Przeł. Jabłonkowską pozostawiają nazwy: Na Szwedy (E5) i Dragonowski Groń (F3).

1654 r. - na księżnej Elżbiecie Lukrecji wymiera linia Piastów cieszyńskich. Księstwo Cieszyńskie staje się dobrami kameralnymi (tzw. Komora Cieszyńska), stanowiącymi bezpośrednią własność cesarzy austriackich, a od 1722 r. bocznej linii Habsburgów (niemniej ściśle spokrewnionych z rodziną królewską).

ok. 1550-1600 r. - reformacja. W II poł. XVI w. większość mieszkańców Śląska Cieszyńskiego przechodzi na protestantyzm. Wiek XVII to okres kontrreformacji, represje, odbywały się wtedy potajemne spotkania pod Równicą - tzw. Kamień Ewangelików przy szlaku z Ustronia, na pd. stoku Bukowej (C3), w tzw. Lesie Cygańskim w Bielsku na pn. stokach Koziej Góry (gdzie do dziś stoi kamienny ołtarz), na Kocim Zamku (F4, stąd nazwa od „kociarzy”), na pn. stoku Małej Czantorii - tzw. Spowiedzisko.

1648 r. - na mocy Pokoju Westfalskiego, ewangelikom pozwala się na wybudowanie na Śląsku 3 tzw. Kościołów Pokoju (Świdnica, Jawor, Głogów; zachowały się dwa pierwsze)

1707 r. - układ w Altranstadt (Saksonia): król szwedzki Karol XII wymusza na cesarzu Józefie I zgodę na wybudowanie na Śląsku 6 tzw. Kościołów Łaski (Cieszyn, Kamienna Góra, Jelenia Góra, Milicz, Żagań, Kozuchów).

1781 r. - patent tolerancyjny cesarza Józefa II - zrównanie praw katolików i ewangelików.

3. Zbójnictwo:

XVI-XVIII w. - rozwój zbójnictwa. Najbardziej znani zbójnicy: Andrzej Fucimian (Ondraszek) z Janowic (obecnie Czechy, Beskid Śląsko-Morawski); nie spokrewnieni ze sobą Jan, Mateusz i Wojciech Klimczakowie, Jerzy Fiedor (Proćpak) z Kamesznicy, Torgolik (przykład „złego zbójnika”) z Łomnej (obecnie Czechy EF1). Miejscami straceń zbójników były Góra Szubieniczna w Cieszynie oraz Grójec nad Żywcem.

4. Rozwój hutnictwa:

II poł. XVIII w. - odkrycie rud żelaza w okolicach Ustronia, Golezowa i Trzyńca (Czechy C1)

1772 r. - powstaje huta żelaza w Ustroniu, nieco później w Węgierskiej Górze i Trzyńcu.

1869 r. - otwarcie linii kolejowej Bogumin - Koszycy przez Trzyniec. Lepsza ruda z Koszyc i węgiel z Karwiny powoduje, że huta trzyniecka wygrywa konkurencję, pozostałe upadają. Huta w Ustroniu przekształca się w fabrykę wyrobów kowalskich, a w Węgierskiej Górze w odlewnię żeliwa.

5. Początki turystyki w Beskidzie Śląskim:

1797 r. - czeski filolog Josef Dobrovsky dociera do źródeł Wisły i być może dokonuje pierwszego wejścia na Baranią Górę.

1810 r. - pierwsze znane pewne wejście na Baranią Górę - książę pszczyński Ludwik Anhalt-Coethen.

1834 r. - do źródeł Wisły dociera Apoloniusz Tomkiewicz (towarzyszy mu pierwszy znany z imienia i nazwiska „przewodnik beskidzki” - Jakub Szarzec), opisuje swą wyprawę i rozśławia okolice.

II poł. XIX w. - dzięki działalności Bogumiła Hoffa i dr. Juliana Ochorowicza Wisła staje się znanym uzdrowiskiem. Przybywają tu na letnie pobyty: Maria Konopnicka, Bolesław Prus (pisze tu „Faraona”), Władysław Reymont (pisze „Chłopów”), Władysław Orkan (pisze niedokończoną powieść „Czantoria”), Tadeusz Boy-Żeleński.

6. Sprawa Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-20:

XI 1918 r. - powstaje Rada Narodowa Śląska Cieszyńskiego (dr. Jan Michejda, ks. Józef Londzin) i Zemsky Narodni Vybor pro Slezsko. Dochodzi do ugody i wytyczenia tymczasowej linii demarkacyjnej.

23 I 1919 r. - Czesi pod dow. płk Śnejdarka uderzają i dochodzą aż pod Skoczów, kontruderzenie (dow. płk. Bolesław Roja) przesuwą front pod Goleiszów, 30 I rozejm. Obie strony zgadzają się na arbitraż Rady Ambasadorów, która zdecydowała o plebiscycie.

VII 1920 r. - w trudnej sytuacji politycznej (wojska radz. pod Warszawą) Polska zgadza się w Spa (Belgia) na odstąpienie od plebiscytu i niekorzystny podział Śl. Cieszyńskiego (Polsce przypada 44%, 150 tys. Polaków pozostaje poza granicami kraju).

7. Zajęcie Zaolzia:

1 X 1938 r. - przy okazji postanowień konferencji w Monachium Polska wymusza na Czechosłowacji oddanie Zaolzia (po grzbiecie Pasma Ropicy i Połomów) oraz Czadeckiego (po dol. Czernianki i Skaliczanki)

8. Druga wojna światowa:

26 VIII 1939 r. - w związku z planowanym początkowo na ten dzień atakiem (rozkaz odwołania akcji dotarł za późno) o 2:45 oddział niemieckich dywersantów pod dow. por. Herznera zajmuje stację kolejową w Mostach koło Jabłonkowa (obecnie Czechy, F2) i próbuje opanować strategiczny tunel pod Przeł. Jabłonkowską. Po kilkugodzinnych walkach Niemcy wycofują się.

1 IX 1939 r. - oddziały niemieckie przekraczają granicę i łatwo zajmują większość omawianego terenu. Zacięte walki trwają jedynie pod Węgierską Górką, gdzie w dniach 2-3 IX kompania kpt. Semika broniąc się w 4 bunkrach („Wędrowiec”, „Włóczęga”, „Waligóra”, „Wawóz”) powstrzymuje natarcie wojsk niemieckich posuwających się doliną Soły.

1943-45 r. - walki partyzanckie:

W rejonie Istebnej działa oddział AK „Barania” - 27 I 1945 r. przedwczesne wyzwolenie Istebnej.

W rejonie Brennej oddział AK „Wędrowiec” i radziecki oddział mjr Wasilija Anisimowa ps. „Szczepanowicz” (bunkry partyzanckie „Diabli Młyn” na stokach Horzelicy i Na Grapach pod Orłową, [C4]) - II 1945 r. przedwczesne wyzwolenie Brennej.

IV 1945 r. - wyzwolenie większości terenu Beskidu Śląskiego. Cieszyn został wyzwolony dopiero 3 V

1945-47 r. - działalność zbrojnego podziemia - oddział NSZ Henryka Flamego ps. „Bartek”. – najsłynniejsza akcja – zajęcie Wisły i przeprowadzona tam defilada 3 V 1946

Etnografia

1. Etnografia historyczna:

Północne krańce Beskidu Śląskiego zamieszkiwali tzw. Wałasi Cieszyńscy. Wsie: Wisła, Brenna oraz w dol. Olzy Istebna, Koniaków, Jaworzynka zamieszkiwali górale śląscy, a wsie w dorzeczu Soły górale żywieccy.

2. Tradycje ludowe:

Dość żywe są tradycje ludowe we wsiach w dol. Olzy: koronkarstwo, gra na dudach i trombitach, zwyczaj kołędowania. Ponadto na przełomie VII i VIII w Wisłę i Szczyrk odbywa się cykl imprez folklorystycznych tzw. Tydzień Kultury Beskidzkiej.

Ciekawsze nazwy

1. Istebna - od wołoskiego „istep” = osada
2. Trzyciatek - od 30% cła granicznego
3. Szczyrk - od wołoskiego „styrk” = strome zbocze
4. Węgierska Górka - od sypania w 1474 r. szańców przeciwko najazdowi króla węgierskiego Macieja Korwina, wg legendy od przysięgania posłów węgierskich, iż „klęczą na ziemi węgierskiej” (napelnili nią sobie nogawki spodni)
5. Czantoria - od miejsca gdzie „czarty” (= krety) ryją
6. Błatna = błotny
7. Szyndzielnia - od szyndziolów = gontów
8. Klimczok - od nazwiska zbójników (patrz Historia p.3)
9. Skrzyczne - od skrzeczenia żab lub ptaków
10. Jawierzny - od staropolskiego „jaźwiec” = borsuk

Sławne postaci

1. Skoczów - urodził się Jan Sarkander, XVII wieczny ksiądz - męczennik, kanonizowany V 1995
- mieszkał Gustaw Morcinek, pisarz
2. Górki Wielkie - mieszkała Zofia Kossak - Szczucka, pisarka
3. Bystra - mieszkał Julian Fałat, malarz znany z pejzaży zimowych

4. Wisła - ur. Jan Szwiertnia, utalentowany młody kompozytor (opera „Szałaśnicy”), zmarł w 1942 r. w obozie koncentracyjnym w Gusen
5. Istebna - ur. Jan Wałach, malarz, studiował w słynnej Szkole Sztuk Pięknych w Paryżu.
 - mieszka rodzina malarzy Konarzewskich
 - pochodzi rodzina Jerzego Kukuczki
6. Grodziec - mieszkał Wacław Grodecki, autor pierwszej nowożytnej mapy Polski (XVI w.), pierwszy umieścił na mapach nazwę Tatry
 - ur. Melchior Grodecki, XVII wieczny jezuita - męczennik, kanonizowany VIII 1995

DODATEK 1 - Zabytki Cieszyna:

- Zespół zamkowy:
 - o romańska rotunda św. Mikołaja II poł. XI w. ***
 - o wieża piastowska I poł. XIV w. **
 - o „nowy” zamek Habsburgów I poł. XIX w.
 - o romantyczne sztuczne ruiny I poł. XIX w.
- Kościół cmentarny św. Jerzego I poł. XV w. *
- Kościół św. Trójcy II poł. XVI w. *
- Kościół i klasztor Bonifratrów I poł. XVIII w.
- Kościół św. Marii Magdaleny (parafialny) II poł. XVIII w. **
przebudowany, obecny wygląd barokowy, wewnątrz płyta nagrobna księcia cieszyńskiego Przemysława I z I poł. XV w.
- Kościół św. Krzyża (pojezuicki) II poł. XVIII w.
- Kościół ewangelicki (Jezusowy) z 1709 r. **
jeden z 6 „kościółów łaski” na Śląsku
- Pałac Larischów (obecnie muzeum) II poł. XVIII w.
- Ratusz I poł. XIX w.
- „Studnia Trzech Braci” *
gdzie wg legendy spotkali się w 810 r.
- Bolko, Mieszko i Cieszko
- „Cieszyńska Wenecja” *
kamieniczki XVIII i XIX w.
- Dwa cmentarze żydowskie XIV-XIX w. **
starszy to podobno najstarszy kirkut w Polsce